

En bog om helvede og folkekirken
Jacob Holm
Unitas forlag 2011
190 sider

Anmeldt af **Jørgen Sejergaard**

Jacob Holm (JH) er præst i Fredens sogn i Aarhus og ph.d. i teologi om Dietrich Bonhoeffers syn på religion. JH vil vise, at de helvedesforestillinger, som fandtes i Oldtidens græske hedenskab – det græske helvede, som han kalder det – er meget forskellige fra, hvad de bibelske tekster siger om Gud, menneskets eksistens og tilstanden efter døden og dommen. Han kalder således det græske helvede for det “rigtige helvede” og får derved forholdsvis let ved at skildre, at det “rigtige helvede” stort set ikke findes i Bibelen. Denne tese bestemmer kapitlernes meget ukronologiske rækkefølge, som til gengæld er meget logisk for bogens mål-sætning.

Bogens opbygning og indhold

Introduktionen nævner de to eneste monografier om emnet, som JH er stødt på, dels Heibergs *Det græske Helvede* fra år 1900, dels P. G. Lindhardtts *Helvedesstrategi* fra 1964. Dick Dowsetts *Det er uretfærdigt Gud* fra 1985 har JH oversat. Senere strejfer han også både Don Carson og Kurt Christensen, men uden henvisninger (side 101).

Kapitel 1: Helvede er stadig et relevant emne, dels fordi nogen tror på det i forskellige udgaver, dels fordi tankerne herom præger vores sprog og følelser.

Kapitel 2-3: JH tager afstand fra grækernes helvedestro og senere bearbejdelser. I kapitel 2 skildrer han det græske helvede, som JH kalder det med titlen fra Heibergs bog. Det er grækernes udpenslede forestillinger om Hades, som de fremtræder hos forfatterne Platon, Homer og Hesiod. Desuden tilføjer han den nytestamentlige apokryfe Peters Åbenbaring – som trods navnet ikke en del af Ny Testamente. Dette skrift har lignende udpenslede beskrivelser. Disse Hades-forestillinger svarer til alle de folkelige fordomme om helvede. I kapitel 3 finder man en udførlig beskrivelse af Dantes guddommelige komedie fra 1308-21, som dels er en kristen bearbejdelse af det græske helvede, dels visse steder foregriber Reformationen.

Kapitel 4-6 omhandler grundlaget for den evangeliske kristendom. Kapitel 4 behandler Martin Luthers teologi ud fra den grundtese, at “I forhold til den katolske

kirkes vulgære udgaver af helvede i middelalderen, så nedskrives helvede voldsomt hos Luther” (side 67). JH understreger med rette, at Luther afviser det græske helvede, men JH er ikke i blot tilnærmelsesvis samme grad som Luther kommet i nærkontakt med de bibelske teksters tale om Guds vrede, hvilket er bogens afgørende svaghed. Jævnfør Erling Utneoms udtalelse: “Luther roser sig hele sitt liv av å ha talt og skrevet om Guds vrede langt alvorligere end den katolske kirkes teologer” (Erling Utneom: “Luthers syn på helvede”, Tidsskriftet *Fast Grunn* 1953, side 328). JH afviser klart det hedenske helvede, men når ikke ind til kernen i det bibelske, som var udfordringen for Luther. Hvor Luthers anfægtelse var hans egen fortabelsesangst fremkaldt af bibelteksterne selv, ængstes JH for, at læserne af Bibelen skal ængstes for det græske Helvede. JHs Lutherfremstilling er også præget af for mange sekundærkilder og for lidt direkte Luther-læsning, men hen han har også mange ting, som er centrale for Luthers forståelse af helvede, eksempelvis: “Helvede for Luther er nemlig et udtryk for *Guds vredesnærvær*” (side 73), og “den forpinte samvittighed er Luthers grunderfaring” (side 75).

Kapitel 5 om Det Gamle Testamente er meget usystematisk. JH gennemgår ikke hver for sig de historiske, poetiske og profetiske skrifter og skelner ikke synderligt mellem dødsriget og helvede (Sheol og Hinnoms søns dal), ligesom han udelukkende sammenligner Det Gamle Testamente med det græske helvede og ikke med Gammel Testamentes egen mellemøstlige, semitiske kultur. Hinnoms søns dal, Jerusalems brændende mødding, hvor fjenders og forbryderes lig også brændtes, ligesom børn blev ofret til afguderne under Israels religiøse forfaldsperioder, beskriver han nærmest på linje med en fredelig kremering og

overser fuldstændig, at det hos jøderne er en skændsel, når lig brændes og ikke begravnes. Man savner i dette kapitel fortrolighed med den meget grundige behandling af emnet i eksempelvis Alexander Heidels forskning (Dictionary of Old Testament Theology and Exegesis, Wiilen VanGemerens, 1996, bind 5, artiklen om Sheol, af Eugene H. Merrill, side 6-7).

I kapitel 6 om Ny Testamente mener JH, at det nordiske helvede, hvorfra selve den danske glose helvede stammer, ikke findes i NT, men at Johannes Åbenbaring til gengæld har udtryk, der måtte lede de første læsers associationer i retning af det græske helvede. Generelt mangler dette kapitel en klar metodisk tilgang. JH gennemgår ikke, hvad henholdsvis synoptikerne, Johannes-skrifterne, Paulus og resten siger om emnet, og han skelner ikke særligt mellem NTs videreførelse af GTs tale om Dødsriget og Helvede (Hades og Geenna), ligesom han kun gennemgår et udvalg af de gloser, som NT bruger om samme sag, nemlig *olethros* (undergang o.l.), *apåleia* (fortabelse), *tartaros* (underverden), *abyssos* (afgrund), men glemmer andre som mørke, ild, ildsøen og Guds vrede, ligesom han heller ikke gennemgår alle forekomsterne af de gloser, som han kommenterer.

Derudover har hans udlægning flere metodiske ejendommeligheder: Han slutter ud fra NTs yderst kortfattede beskrivelser af helvede til (jævnfør Utneom: “Luther er [...] lite interessert i helvedes topografi” *ibid.* side 328), at NT slet ikke har nogen lære om helvede, og får således ikke frem, at ikke alene (1) bekræfter NT klart helvedes eksistens – dog en lære – men har også en række andre lærepunkter: (2) Der er mørke og ild. (3) Der er pine, gråd og tænderskæren. (4) I modsætning til det græske helvede nævnes pinslerne kun, men udmales ikke. (5) Det er ikke fordærvmagternes pinested

for deres modstandere, men Guds dom over fordærvsmagterne selv. Djævelen og Dødsriget skal selv dømmes og kastes i ildsøen. (6) Der er ingen udfrielse mulig. (7) Det er ikke et geografisk sted, men et gudsforhold, det vil sige at være foran Guds ansigt uden at være forsonet med ham. Af alt dette får JH kun punkt 4 med og til en vis grad punkt 5 (side 110) og 7 (side 108), idet han citerer Johannes Værge: "Menneskets valg har konsekvenser, som kan betyde smerter og kvaler for en selv og for andre. Helvede!" Jeg kan følge JH så langt, men ikke i fortsættelsen: "Men det er ikke en straf, der påføres mennesket udefra, denne "fortabelse" er derimod "en tragisk indre mulighed i mennesket, indbygget i den menneskelige valgfrihed". JH tror således ikke på alles endelige frelse, men indskrænker alligevel NTs forståelse af helvede til det dennesidige. Derudover forbigår JH mange af de tekster, der handler hinsidig fortabelse, og citerer helst dem, der handler om dennesidig fortabelse. Det kommer særlig frem i behandlingen af gloserne fortabelse og fortabe/fortabes. Her nævner han Joh 3,16; Fil 1,28 sammen med 1 Tim 6,9; 1 Kor 1,18; 2 Kor 2,15 og 4,3 og – uden henvisning – 2 Tess 2,10 (side 107), men han forbigår andre som Matt 10,28. 39; 16,25; Mk 8,35; Luk 9,24.25; 17,33; 21,18; Joh 10,28; 12,25; Rom 2,12; 1 Kor 15,18. Tekster, som helt åbenlyst handler om hinsidig fortabelse, påstås uden argumenter at handle om dennesidig fortabelse. Det gælder lignelsen om de ti brudejomfruer (Matt 25,1-13) og de betroede talenter (Matt 15,14-30) (side 107). Når NT bryder med gengældelseslæren, slutter han, at NT også bryder med troen på helvede som evig gengæld til trods for, at Paulus siger det modsatte (2 Tess 1,5-8).

JH er heller ikke glad for glosen helvede som oversættelse af Geenna, fordi ordet helvede er nordisk og har helt andre asso-

ciationer, og den indvending kan være fornuftig nok, når man skal diskutere formidlingen af evangeliet i Norden, men ikke når man historisk skal forstå NT som et skrift fra Oldtiden. Desuden afprøver JH ikke andre oversættelsesmuligheder og heller ikke muligheden af at lade glosen stå uoversat. Selv om man ikke kan lide den danske glose *helvede*, skylder man stadig at redegøre for NTs bagvedliggende græske glose Geenna.

Paulus' lære beskriver han ganske rigtigt således, at Hades er under afvikling (side 110) (1 Kor 15,55), men i den større helhed bliver dette udsagn brugt videre, end der er dækning for, for ifølge NT afvikler Guds vrede og dom nemlig Hades (Åb 20,14), men Guds vrede og dom selv afvikles ikke (Åb 21,8; 22,15).

Kapitel 7 omhandler den nuværende debat i folkekirken, herunder dens bekendelsesskrift fra 1530, Den Augsburgske Bekendelse, som i artikel 17 taler om den evige pine. Den folkekirkelige debat herom rummer hovedsagelig tre synspunkter, henholdsvis den dobbelte udgang, tilintetgørelsen og alle tings genoprettelse. JH gennemgår grundlaget for og problemerne ved de tre synspunkter, ligesom også de mange mulige motiver til det første og det sidste af dem beskrives, blot ikke pligtfølelsen over for Bibelen og præsteløftet.

Kapitel 8 omhandler inspiration til forfatterens egen opfattelse af H.C. Andersen. H.C. Andersen berører meget ofte emnet og kender Dante, men roses af JH for at flytte Helvede fra en evig pine efter opstandelsen til mellemtilstanden eller ligefrem til livet her.

Kapitel 9 handler om forståelsen af Kristi nedfart til Dødsriget op igennem kirkehistorien. Denne lære har haft forskellig udformning op gennem kirkens historie, og også var Reformationen tilbageholdende. JH roser Grundtvig for hans salme "I kvæld

blev der banket på Helvedes port”.

Kapitel 10 omhandler gudstjenestens opadgående bevægelse. Den er opbyggelig og bringer glæde, og den magter at befri fra helvedesangst.

Åbenlyse fejl og selvmodsigelser

Undervejs begår JH en række større og mindre fejl og modsiger sig selv. (1) Side 23 siges, at Geenna er nævnt ti gange i NT, og side 103 siges det rigtige, at det er tolv gange. (2) GTs “øje for øje og tand for tand” er ikke et gengældelsesprincip, talionsprincippet (side 41 og 59), ej heller en mildere form for gengæld, hvor straffen begrænses til jordisk og ikke evig straf (side 41), men et rimelighedsprincip. Det er en ældgammel, folkelig formulering af det juridiske proportionalitetsprincip om ligevægt, hvor sammenhængen mellem forseelse og straf håndhæves således, at forbryderen beskyttes mod for strenge straffe. (3) Jesus dør ikke “i menneskers – eller Guds – vredes sted”, men i menneskers sted (side 54). (4) På side 57 siges Dantes fremstilling af Djævelen gnasken på tre fortabte at føre til kunstens mange billeder af helvedesgabet, men på side 76 siges de samme billeder at komme fra GTs egne beskrivelser af Dødsrigets gab (jævnfør Es 5,14; Sl 141,7). (5) Der er ikke tale om hensovende i Helvede (side 70), men hensovede. (6) På side 96 anføres det som et kanonkriterium, at apokalyptiske skrifter med “en stærk dualisme mellem de udvalgte og de forkastede, de frelste og de fordømte, himmel og helvede, de salige og de lidende, ikke kom med i kanon”. Dette kriterium er jeg aldrig før stødt på i litteraturen, og hvis det havde fandtes, kan det undre, at Mattæusevangeliet slap igennem nåleøjet. Kriteriet gentages side 98 og uddybes med, at de skrifter, der hævdede en særlig indsigt i andres straffe *efter* opstandelsen, ikke kom med i kanon, “mens tom-

melfingerreglen blev en udgrænsning af det græske helvedes fastholdelse af nogle evige pine og straf, idet helvede angik tilstanden *før* opstandelsen”. Hvordan den kanoniske Åb 20,11-15 lever op til dette kriterium, står hen i det uvisse, for dér kastes de fortabte nemlig i ildsøen *efter* opstandelsen. (7) *Apåleia* som substantiv i bestemt form nævnes i NT ikke kun én gang (side 106) og ikke Matt 7,33 – verset findes ikke – men i Matt 7,13; Joh 17,12; 2 Tess 2,3; 2 Pet 2,3; 3,16, i alt fem gange. (8) Den apostolske trosbekendelse, Apostolikum, er ikke fra år 451 og er ikke kendt alle steder i kristenheden og derfor heller ikke anerkendt blandt de ortodokse kirkesamfund (side 155). Derudover er der en del uudnyttede henvisninger til grundsproget, ligesom JH også veksler mellem to stavemåder: *talionis* og *tallionis*. En redaktør skal ikke være nænsom (side 190), men behårdt luge den slags fejl ud.

Styrke og svaghed

Bogens styrke er dels påvisningen af, at både Bibelen og Reformationen afviser de hedenske dødsrigeforestillinger fra den græske oldtid, dels den fine gennemgang af både Dante, H. C. Andersen og de forskellige læreudformninger af Kristi nedfart til Dødsriget, dels den meget opmuntrende beskrivelse af gudstjenestens væsen. Bogens svaghed er manglen på klar fortolkningsmetode både i behandlingen af Bibelen og Martin Luther, især med hensyn til forskellen på Sheol/Hades og Hinnoms søns dal/Geenna. GT burde være sammenlignet med de samtidige mesopotamiske helvedesforestillinger, NT med sine samtidige græske helvedesforestillinger og den moderne formidling af kristendommen i Norden med de nordiske helvedesforestillinger. Og både historisk og dogmatisk er det misvisende at kalde det græske helvede for det rigtige helvede. JH forekommer generelt mere for-

trolig med skønlitterære tekster end med bibelske og reformatoriske tekster.

Konklusion

(1) JHs positive anliggende er at forstå livets store kriser i lyset af Bibelens og H.C. Andersens tekster om helvedeslignende erfaringer. Her er han et stykke på vej på linje med Luthers tale om anfægtelsen som helvedeserfaring. (2) JH synes ikke at regne med, at man kan gå fortabt efter døden. (3) Det er meget klart, at JH også afviser enhver tanke om evig pine efter døden. Hvor JH således på de tre punkter svarer henholdsvis “ja” – “nej” – “nej”, der

svarer klassisk teologi ja til alle tre. JHs bog afviser således det hinsidige helvede og bekræfter det dennesidige. Dette har store konsekvenser for sjælesorgen. JH synes at sige, at Kristus har afviklet helvede, hvor klassisk teologi siger, at han kan redde os fra det. JHs sjælesorg bygger således på, at teksterne om *helvede* er korrekt udlagt, mens klassisk sjælesorg bygger på, at teksterne om *Kristus* er korrekt udlagt. Hvor klassisk sjælesorg har hjælp mod den størst tænkelige risiko, er akilleshælen for JHs bog, at den kun kan hjælpe, hvis helvede ikke findes.